

מנהגים קדומים בחלוקת התורה לפרשות ושיבוץ בלוח השנה

מאת

רחמים שר-שלום

בעבר רווחו בקהילות ישראל מנהגים שונים בחלוקת התורה לפרשות שבועיות. במנהג האשכנזי הקרום חילקו את התורה ל-49 פרשות לפי צרכי השנה הפשוטה ובשנים מעוברות הגדילו את מספר הפרשות ע"י חלוקת פרשות אדר לשניים. לעומתם חכמי ספרד חילקו את התורה ל-53 פרשות לפי צרכי השנה המעוברת ואילו בשנים פשוטות חיברו פרשות. רבנו תם אימץ את מנהג ספרד, הכניס בו תיקונים ויצר מנהג אחיד בשיבוץ של הפרשות בלוח השנה, מנהג המקובל בימינו בכל קהילות ישראל.

א. חלוקת התורה למנות שבועיות לצורך קריאתה במחזור שנתו לצורך קריאת התורה במחזור שנתי, מחולקת התורה בימינו ל-54 מנות שבועיות הנקראות על הסדר בשבתות השנה. אנו נוהגים היום לקרוא למנהג השבועית בשם "סדר" או "פרשה".

בתחילה השתמשו במונח "סדר" בשביל המנהג השבועית במחזור התלת-שנתי של בני א"י. אנו מוצאים חלוקה ל-154 סדרים והיו שחילקו את התורה ל-167 סדרים או 141 סדרים. אך לאחר שמנהגם של בני א"י חדל להתקיים נהגו להשתמש במונח "סדר" גם בשביל המנהג השבועית במחזור השנתי.

המונח "פרשה" משמש בספרות התלמודית כדי לציין עניין או נושא. כגון "פרשת ציצית", "פרשת זכור", "פרשת המלך" וכדומה. ועוד משתמשים במונח זה כדי לציין כל אחת מ-669 הפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה. אין אנו מוצאים בשום מקום בתלמוד¹ את המונח "פרשה" בשביל המנהג השבועית במחזור השנתי וגם לא את המונח "סדר" בשביל המנהג השבועית במחזור התלת-שנתי. הפרשה השבועית יכולה להיות חלק מנושא גדול או לכלול בתוכה עניינים ונושאים שונים. בדרך כלל מורכבת הפרשה

1. אומנם אנו מוצאים בתלמוד "פרשת בלק" (ברכות יב, ב) אבל ברור שהכוונה שם היא רק לחלק הברכות שבפרשה ולא לכל הפרשה השבועית לפי החלוקה הנהוגה היום.

השבועית ממספר רב של פרשיות פתוחות וסתומות² ולפי זה עלינו להבין שהשימוש במונח פרשה בשביל המנה השבועית הוא רק על דרך ההשאלה. ונראה לי שזוהי הסיבה העיקרית שרבים מחכמינו העדיפו להשתמש במונח "סדר" ולא במונח "פרשה"³.

דומני שרק בתקופת הגאונים החלו להשתמש במונח פרשה בשביל המנה השבועית במחזור השנתי והראשון אשר מגדיר או מסביר מהי פרשה הוא רב סעדיה גאון שכותב: "בשבתות קוראים אחד מנ"ג (-53) מן התורה וזאת היא פרשה"⁴.

ומן הראוי שנבהיר כאן: בכתיבת ספר תורה מבחינים בין פרשה פתוחה לפרשה סתומה. פרשה פתוחה מתחילה תמיד בתחילת השורה ואילו פרשה סתומה מתחילה תמיד באמצע השורה, אך אין שום סימן להבחין בין הפרשות השבועיות⁵. מחלקי התורה למנות שבועיות במחזור השנתי, הקפידו שהפרשה השבועית תסתיים תמיד בסופה של פרשה פתוחה או סתומה⁶, אך לא תמיד עלה בידם לסיים את הפרשה השבועית בסוף העניין משום שהם ביקשו גם ליצור חלוקה מאוזנת ושווה של התורה למנות שבועיות. לדוגמא: כדי ליצור איזון בין פרשת במדבר לבין פרשת נשא חולק ענין עבודת הלויים במשכן (במדבר פרק ד) בין שתי הפרשות. ואם נתבונן בחלוקה לפרשות השבועיות נראה שבמקרים רבים החלוקה היא מלאכותית והפרשה מסתיימת באמצע העניין. לפי זה נוכל להבין מדוע יכולים היו להיווצר בדורות הקדומים מנהגים שונים בחלוקת התורה לפרשות שבועיות. ניתן להוכיח שבתקופת הגאונים היתה חלוקת התורה לפרשות שבועיות שונה

2. בממוצע מורכבת פרשה שבועית מ-12 פרשיות פתוחות וסתומות. ישנן שתי פרשות בלבד (ויצא, מקץ) עם פרשיה אחת בלבד. לעומתן יש פרשות רבות ובהן עשרות פרשיות. ומן הראוי שנבהיר כאן: פרשיה פתוחה או סתומה יכולה להיות מורכבת משתי מלים בלבד כמו "לא תחמיר" (שבועשרת הדברות) וגם יכולה להיות פיסקא ארוכה מאד כמו פרשת "ויצא" (שבספר בראשית) בה 148 פסוקים.
3. לצורך הבחנה יש הנוהגים בימינו לייחד את השימוש במונח "פרשה" (רבים: פרשות) בשביל הפרשה השבועית ואת המונח "פרשיה" (ברבים: פרשיות) בשביל פרשה פתוחה או סתומה.
4. סידור רס"ג (להלן הערה 12) עמ' שס"ג. נציבים-וילך נחשבות כפרשה אחת וראה עוד בענין זה בפרק ז להלן.
5. בחומשים המודפסים נהוג לסמן באות פ את סיומה של פרשה פתוחה ובאות ס את סיומה של פרשה סתומה. את סיומה של הפרשה השבועית נוהגים לסמן בחומשים בשלש פעמים פ (כאשר הפרשה מסתיימת בפרשה פתוחה) או בשלש פעמים ס (כאשר הפרשה מסתיימת בפרשה סתומה). כתיבת שלוש פעמים פ או שלש פעמים ס בסופה של הפרשה השבועית הסעתי, כפי הנראה, את הרב עדין אבן ישראל שטיינזלץ שליט"א לכתוב: "בין הפרשות הגדולות שבתורה מניחים רווח כדי שלוש שורות..." (הסידור והתפילה חלק א' עמ' 207) ואילו בחלק השני של הספר הנ"ל בערך "סדרה" נכתב: "בספר התורה יש רווח של שורה בין פרשה לפרשה..." גם זה כידוע אינו נכון. בספר התורה אין שום סימן ושום רווח נוסף בין הפרשות השבועיות. הרווח הוא רק הרווח שמתחייב בין הפרשיות הפתוחות והסתומות.
6. יוצאת מן הכלל היא פרשת "ויגש". לכן אין שום רווח בינה לבין פרשת "ויחי" הבאה אחריה. מקרה יוצא דופן זה עורר את המדרשים לעסוק בענין וראה רש"י בתחילת "ויחי".

מהחלוקה הנהוגה היום. לדוגמא: הפרשה השלישית בספר שמות בימינו היא פרשת בא (תחילת פרק י) ואילו בתקופת הגאונים היתה זו פרשת "השכם בבקר" (פרק ט, יג)⁶. למרבה הפלא כל החלוקות השונות וכל המנהגים השונים נעלמו ונוצר מנהג אחד של חלוקה אחידה ומוסכמת של התורה ל-54 פרשות שבועיות ובימינו יש גם מנהג אחיד בחיבורן של הפרשות. להלן אנו מבקשים להציג אחרים מהמנהגים הקדומים אך המעניין ביותר הוא גילוי מנהגם הקדום של קהילות צרפת הצפונית ואשכנז שעפ"י מחזור ויטרי בוטל ע"י רבנו תם.

בתחילה ננסה להבהיר את הרקע להתפתחותם של המנהגים השונים.

ב. קביעת מועדים לפתיחתו וסיומו של המחזור השנתי והמלצות לתחנות ביניים

בתלמודים אין אנו מוצאים שום התייחסות לא למספרן של הפרשות השבועיות ואף לא למועדי הפתיחה והסיום⁷ של מחזור הקריאה בתורה. מהמדרש⁸ ניתן ללמוד שבימיהם נהגו לסיים את מחזור הקריאה בתורה עוד לפני יום כיפור ואפשר שרווחו אז מנהגים שונים במועדי הפתיחה והסיום. נוכל לשער לפי זה שרק בסוף ימי האמוראים ואולי רק בתחילת ימי רבנן סבוראי הגיעו לידי הסכמה להתחיל את מחזור הקריאה מיד בתום

*6. בספר הלכות פסוקית או הלכות ראו המיוחסות לתלמידי רב יהודאי גאון שהעתיק אריה לייב שלאסברג (גדפס מחדש בירושלים בשנת תשכ"ז) מובא (בעמ' 132): "ביו"ס ראשון של פסח קורין בפרשת השכם בבקר מן והיה היום הזה לכם לזכרון עד מארץ מצרים על צבאותם". הרי לפנינו באופן ברור ביותר "פרשת השכם בבקר" בה נמצאת קריאת א' של פסח (שמות יב, טו-נא). לפי שיטה זו של חלוקה לפרשות שביעיות הרי בפרשת "וארא" רק 98 פסוקים ובפרשת "השכם בבקר" 128 פסוקים. מן הראוי לציין כאן, שבחלוקה לסדרים של המחזור התלת-שנתי, הסדר השישי של ספר שמות הוא "השכם בבקר", אך סדר זה מתחיל בפרק ח, טו ומסתיים בסוף פרשת "וארא" ואין הוא כולל את הקריאה של פסח כנ"ל.

*7. במסכת מגילה לא, א מביא התלמוד את הקריאות שנוהגים לקרוא בתורה בחגים ובמועדים ובין השאר מצוין שם שקריאת יו"ס שני של שמיני עצרת היא קריאת "זאת הברכה". אין להביא מכאן ראייה שקריאה זו היא הקריאה שעל הסדר לסיום מחזור הקריאה. התלמוד מציין כאן מהי קריאת החג ותו לא. וראה מה שכתב בענין זה הרב אלתר הילביץ בקובץ "חקרי זמנים" במאמר "שמיני עצרת ושמחת תורה" (מוסד הרב קוק, ירושלים תשל"ז). וראה גם בהערה הבאה על מנהג לסיים את התורה לפני יום כיפור.

*8. עפ"י המדרש (ראה מקורות למדרש זה באוצר הגאונים למסכת מגילה עמ' 62) השטן מקטרג על ישראל ביום הכיפורים על שסיימו לקרוא את התורה ולא חזורים לקרוא אותה. ונראה מכאן שסיימו את קריאת התורה עוד לפני החגים ואת פתיחת המחזור החדש הם השאירו לשבת הראשונה שלאחר המועדים. בעקבות קטרוגו של השטן היו מקומות שהנהיגו לקרוא ביום כיפור בפרשת בראשית ורס"ג בסידורו (בעמ' שע"א) מביא מנהג זה כמנהג שאין לו עיקר, משום שבימינו כבר היה המנהג לסיים את התורה בשמחת-תורה מבוסס ומקובל.

מועדי תשרי. וכדי לשמור על סמיכות בין מועד הפתיחה למועד הסיום נקבע מועד קריאת פרשת הברכה, החותמת את התורה, ליום האחרון של מועדי תשרי, גם כאשר יום זה אינו חל בשבת⁸.

לגבי חלוקת התורה לפרשות שבועיות ודרך שבוצן בלוח השנה לא היתה החלטה מחייבת, וכמו שמסביר בעל "חזה התנופה" בתקופה מאוחרת יותר: "חילוק הסדרים וחיבורם הוא כרי שתעלה קריאת כל התורה בשנה אחת ולכן כל חכם בעירו או בארצו חיבר והפריד הסדרים כפי הסדר שראה שהוא הנאות ואין הסידור ההוא הלכה קבועה רק מנהג"⁹.

אבל כבר בסידורו של רב עמרם גאון אנו מוצאים המלצות לתחנות ביניים (ראב"ח קורא להם "פרקים") – שבתות בשנה בהם יקראו הכל בפרשות מסוימות, לפי המקור הנ"ל נקבעו ארבע תחנות ביניים בשנה וגם סימנים ניתנו להם:

א. פקדו ופסחו. לקרוא את פרשת "צו" (בארמית "פקד") ואח"כ לחוג את חג הפסח. לפי זה יש לסיים את קריאת ספר שמות בשבת שלפני ר"ח ניסן.

ב. מנו ועצרו. לקרוא את פרשת "במדבר" (בה מופיע מנין בני ישראל) ואח"כ לחוג את עצרת – חג השבועות. לפי זה יש לסיים את קריאת ספר ויקרא לפני ערב ר"ח סיון.

ג. צומו וצלו. צום תשעה באב ואח"כ יקראו את פרשת ואתחנן (בארמית "צלית"). ולפי זה יש לסיים את קריאת ספר במדבר עד למחרת ר"ח אב כלומר לא יאוחר מב' באב. ד. קומו ותקעו. לקרוא את פרשת נצבים (שתרגומו "קיימין") לפני ראש השנה בו תוקעים בשופר.

אין אנו יודעים בוודאות מתי וע"י מי נקבעו ההנחיות הנ"ל¹⁰, אך מדבריו של בעל מחזור ויטרי ניתן להבין שסמוך לזמנו של רבנו תם עדיין הקפידו קהילות אשכנז וצרפת הצפונית לקיים את 4 תחנות הביניים הנ"ל, הן בשנים פשוטות והן בשנים מעוברות, ולא היו שום חריגות מהכללים הנ"ל.

הכללים ב' וד' נועדו להבטיח את קיום תקנת עזרא לקרוא את פרשת התוכחה שבספר ויקרא (בחקותי) לפני חג השבועות ואת פרשת התוכחה שבספר דברים (כ"תבוא) לפני ראש השנה.

ג. חלוקת התורה לארבעים-ותשע מנות שבועיות

כדי שיוכלו להגיע לתחנות הביניים כנ"ל חולקה התורה במנהג אשכנז הקרום ל-49 מנות שבועיות (=פרשות, סדרים):

8. שמחת-תורה בא"י הוא שמיני-עצרת יחול לפעמים בשבת אבל בגולה שמחת-תורה שהוא יו"ט שני של שמיני-עצרת (כ"ג בתשרי) לעולם לא יחול בשבת.

9. כ"י האליאנס בפאריז מס' 101 (נעתק באישביליא בשנת רל"א-1471) דף ק"ו עא. המובאה עפ"י סידורו של רס"ג – להלן הערה 12 – עמ' ת"ל.

10. לסידורו של רע"ג הוכנסו שינויים ותוספות שהתאימו לנוהג ולמציאות בזמנם של המשתמשים בו, על כן לא נדע אל נכון אם כללים אלה נוסחו עוד בזמן רע"ג או ע"י תלמידיו במועד מאוחר יותר.

בראשית — 12 פרשות: בראשית, נח, לך-לך, וירא, חיי שרה, תולדות, ויצא, וישלח, וישב, מקץ, ויגש, ויחי.

שמות — 11 פרשות: שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים, תרומה, תצוה, כי-תשא, ויקהל, פקודי.

ויקרא — 7 פרשות: ויקרא, צו, שמיני, תזריע (כולל מצורע), אחרי (כולל קדושים), אמור, בהר (כולל בחוקותי).

במדבר — 9 פרשות: במדבר, נשוא, בהעלותך, שלח, קורח, חוקת, בלק, פינחס, מטות (כולל מסעי).

דברים — 10 פרשות: דברים, ואתחנן, עקב, ראה, שופטים, תצא, תבוא, נצבים (כולל וילך), האזינו, ברכה.

החלוקה הנ"ל היא למעשה אותה חלוקה לפרשות הנהוגה היום אלא שחמש הפרשות: מצורע, קדושים, בחוקותי, מסעי, וילך מהוות חלק מהפרשה הקודמת להן, ומעיון בלוחות השנה שהובאו בהשלמות למחזור ויטרי מתגלה שפרשות אלה (חוץ מוילך) לא נקראו אף פעם בנפרד.

חלוקת התורה ל-49 פרשות באה לענות על צרכי השנה הפשוטה. בשנה פשוטה יש בין 50 ל-51 שבתות, אך בכל שנה יש לפחות שתיים-שלוש שבתות של חגים בהן לא ניתן לקרוא את פרשת השבוע, ואם ניקח בחשבון שאת "זאת הברכה" אין קורין בשבת דוקא, הנה נבין שהחלוקה ל-49 פרשות מספקת את צרכי הקריאה של כל השבתות בשנה פשוטה.

יש במספר 49 גם רמז לחמשים-שערי-בינה-חסד-אחד שניתנו למשה. גם מניין הפסוקים בכל פרשה בחלוקה הנ"ל (להוציא האזינו וזאת הברכה) הוא לא פחות מ-70, מספר בעל משמעות בשביל 7 עולים שקוראים בתורה בשבת.

ד. חלוקת הפרשות של חודש אדר בשנים מעוברות

ההבדל בין המנהג האשכנזי הקרום ¹⁰ למנהג המקובל היום בא לידי ביטוי בעיקר בשנים המעוברות. בשנה מעוברת מתווספות לשנה עוד 4 או 5 שבתות והשאלה היא מה קראו במנהג האשכנזי הקרום בשבתות שנוספו בשנה המעוברת? מתוך נאמנות לעיקרון

¹⁰ *. בכתבה "פרשיות נעלמות" ("יתד נאמן" פ' שמות תשנ"ז, מוסף שבת קדש) מביא הרב מרדכי ליב קצנלנבוגן את שיטת חלוקת הפרשות תצוה, כי-תשא ויקהל ופקודי הנ"ל עפ"י ההשלמות למחזור ויטרי. מן הראוי להדגיש כאן שחלוקת הפרשות כנ"ל מובאת אך ורק בהשלמות למחזור ויטרי ולא ידוע על אף מקור אחר למנהג זה, לכן אני רואה במנהג זה שנשתמר במחזור ויטרי בלבד כמנהגם הקדום של קהילות אשכנז וצרפת הצפונית. גם תיקוניו של רבנו תם למנהג זה כפי שהם מוסברים בהשלמות למחזור ויטרי מעידים שמנהג זה היה מנהגם של קהילות הג"ל. ועוד נעיר כאן שההקפדה על קריאת פרשת מצורע לפני פסח בשנים מעוברות, היתה נחלתם של כל קהילות הספרדים בימי הביניים (ולא של אבודרהם בלבד, כפי שסבור הרב קצנלנבוגן) ואף נשתמר במספר קהילות עד הדורות האחרונים ורבנו תם הוא הוא שתיקן/ביטל מנהג זה כפי שמוסבר להלן בפרק ו'.

שלכל פרשה יש מקום קבוע בחדשי השנה הם לקחו את ארבע הפרשות: תצוה, כי־תשא, ויקהל ופקודי — הנקראות בשנה פשוטה עפי"ר בחורש אדר — וחילקו כל פרשה לשתיים. בדרך זו נוצרו שמונה חצאי פרשות שנקראו בשמונה השבתות של שני חדשי אדר בשנה מעוברת.

את פרשת תצוה חילקו בפסוק וזה הדבר" (שמות כט, א).

את פרשת כי תשא חילקו בפסוק "ויפן" (שם לב, טו).

את פרשת ויקהל חילקו בפסוק "ויעש בצלאל" (שם לו, א).

ואת פרשת פקודי חילקו בפסוק "ותכל" (שם לט, ב).

עלינו להודות שיש הגיון רב בשיטה זו לפיה שומרים הפרשות על מקומן בלוח השנה גם בשנים מעוברות. שכן מה פשוט יותר מאשר לקחת את הפרשות שנקראות בשנה פשוטה בחורש אדר ולקרוא אותן בשנים מעוברות בשני חורשי אדר ולא לגרום לזעזועים במערכת השיבוצים של הפרשות בלוח השנה¹¹.

כאמור, על פי שיטה זו, שומרים בהקפדה על הכללים "פקדו ופסחו" "מנו ועצרו" וכו' גם בשנים מעוברות. לעומת זאת במנהג הנהוג היום אין הכללים מוחלטים ויש חריגות מהכללים, בעיקר בשנים מעוברות. שיטה זו של חלוקת התורה ל-49 פרשות, עם אפשרות לחלק את הפרשות תצוה, כי־תשא, ויקהל ופקודי בשנים מעוברות, היתה נהוגה בזמנו של רבנו תם ולפי ערותו של בעל מחזור ויטרי ביטל רבנו תם מנהג זה ואימץ את המנהג שהיה נהוג בספרד אבל הכניס בו שינויים וכך נוצר מנהג מתוקן שהתקבל בכל תפוצות ישראל. אך לפני שנעמוד על תיקוניו של רבנו תם מן הראוי שנכיר את מנהגם של רס"ג וחכמי ספרד.

ה. שיטתם של גאוני בבל וחכמי ספרד — חלוקה לחמשים־ושלוש פרשות

הכללים הנ"ל לפיהם קוראים פרשות מסוימות לפני מועדים מסוימים בשנה אינם כללים מחייבים אלא המלצות בלבד. ואכן רב סעדיה גאון אינו מזכיר את הכללים הנ"ל אך מציע לנו הצעות אחרות כרי שתעלה קריאת כל התורה בשנה אחת. רס"ג¹² מצביע על חלוקת התורה לחמשים־ושלוש פרשות. זוהי למעשה אותה חלוקה לפרשות הנהוגה בימינו בשינוי אחד בלבד: נצבים־וילך נחשבות לפרשה אחת בשעה שבחלוקה הנהוגה היום הן נחשבות לשתי פרשות.

כדי שיוכלו לסיים את קריאת התורה ביום אחרון של מועדי תשרי מציע רס"ג שלפי הצורך יחברו או יחלקו פרשות כדלקמן:

1. יש שמונה פרשות שמצטרפות לפעמים שתיים שתיים ביחד ונקראות בשנים פשוטות בארבע שבתות. והן: ויקהל ופקודי, תזריע ומצורע, אחרי וקדושים, בהר

11. אם היה צורך בשנים פשוטות לחבר פרשות (כדי לסיים את קריאת ספר שמות לפני ר"ח ניסן) או נהגו לחבר את פרשות ויקהל ופקודי. ולפי זה שימשו פרשות אלה הן לחילוק והן לחיבור. לפעמים

קראו שתי פרשות אלה בשבת אחת ולפעמים בארבע שבתות.

12. סידור רב סעדיה גאון חב' מקיצי נרדמים בהוצאת ראובן מס, ירושלים תשל"ס עמ' שס"ג.

ובחוקותי. לפעמים יש צורך לחבר את ויקהל ופקודי גם בשנים מעוברות.
 2. יש שלש פרשות הנקראות לפי הצורך בשתי שבתות (כלומר בכל שבת פרשה ועוד חצי פרשה) והן קורח, חוקת ובלק. פרשת חוקת מחולקת לשתיים בפסוק "ויסעו מקדש". מחציתה הראשונה של "חוקת" נקראת עם "קורח" ומחציתה השניה עם "בלק".
 3. ויש פרשה הנחלקת לשתיים ונקראת לפי הצורך בשתי שבתות והיא פרשת "נצבים" הנחלקת ב"וילך משה" בשנה שיש שבת בין כיפור לסוכות שאז קוראים את חציה השני של פרשת נצבים מן "וילך משה" בשבת שבין רה"ש לכיפור ואת פרשת האזינו בשבת שבין כיפור לסוכות. בהמשך דבריו מחשב רס"ג כמה פרשות יש לחבר או לחלק בכל שנה ושנה ובר"כ הוא משאיר בידי הציבור את ההחלטה אילו פרשות לחבר.

ר' אברהם בריחייא הנשיא¹³ (-ראב"ח), מגדולי חכמי העיבור הספרדיים נוהג גם הוא כרס"ג בחלוקת התורה ל-53 פרשות¹⁴ אך יחד עם זאת הוא מבקש לאמץ את הכללים לארבע תחנות ביניים. אבל כבר בתחנה הראשונה של "פקדו ופסחו" (לפיו יש לקרוא לפני פסח את פרשת "צו") מתעורר הקושי: בשנים מעוברות מגיעים לפרשת "צו" בשבת הסמוכה לפורים... והרי זה נוגד את הכלל "פקדו ופסחו" לפיו יש לקרוא לפני פסח את פרשת "צו".

לו רצו חכמי ספרד לשמור על הכלל "פקדו ופסחו" גם בשנים מעוברות היה עליהם לחלק פרשות אחדות בספר "בראשית" או בספר "שמות" ואז להשאיר את הפרשות תזריע ומצורע, אחרי וקדושים, בהר ובחוקותי מחוברות גם בשנים מעוברות¹⁵. אבל חכמי ספרד העדיפו להרחיב את הכלל הראשון וקבעו: "פקדו ופסחו" בפשוטה; "סגרו ופסחו" במעוברת. פירוש הדברים: בשנה פשוטה יקראו לפני פסח את פרשת "צו" אבל בשנה מעוברת יקראו לפני פסח את פרשת "מצורע" (תרגום של מצורע — סגיר).

ר' אברהם בר חייא הולך למעשה בעקבותיו של רס"ג ומציע לחבר בשנים פשוטות את ארבע צמדי הפרשות: ויקהל ופקודי, תזריע ומצורע, אחרי וקדושים, בהר ובחוקותי. אלא שאין הוא מסכים לשיטתו של רס"ג לפיה אפשר לחלק את שלוש הפרשות קרח-חוקת ובלק לשתי שבתות. במקום חלוקה זו הוא מציע עוד שני זוגות של פרשות שיהיו עשויות להתחבר בהתאם לצורך: שלח וקרח, מטות ומסעי.

באשר לנצבים-וילך גם הוא סבור כרס"ג ששתי פרשות אלה אינן אלא פרשה אחת שיש לחלק לשתי שבתות כאשר א' של רה"ש חל ביום שני או ביום שלישי.

13. ספר העיבור מאמר שני שער עשירי.

14. הוא משתמש במונח "סדרים" בשביל הפרשה השבועית ולא במונח "פרשות". ובעקבותיו נהגו כן הרמב"ם, בעל ספר האשכול, מחזור ויטרי, אבודרהם, תקון יששכר ועוד.

15. ואין להוציא מכלל אפשרות שאכן היו קהילות שנהגו כן. לפי עדותו של ר' יששכר ב"ר מרדכי סוסאן שחי במאה ה'16 היו שנהגו לחלק את הפרשות מקץ, וארא, משפטים, כי תשא, ואפשר שכוונתם בזה היתה לקרוא את פרשת "צו" לפני פסח גם בשנים מעוברות. בספרו "תקון יששכר" הוא מביא מנהגים שונים בחיבורן וחילוקן של הפרשות אך אין בספרו שום רמז למנהגם הקדום של קהילות אשכנז וצרפת הצפונית שדובאו לעיל.

ההקפדה על הכלל המורחב "סגרו ופסחו במעוברת" מחייב לחלק לפעמים פרשה אחת לפני פסח ולקרוא אותה בשתי שבתות. זה יקרה בשנה מעוברת בה רה"ש חל ביום חמישי. כרי שגם בשנה זו יקראו את פרשת מצורע לפני פסח יש לחלק פרשה אחת (בספר בראשית או בספר שמות) ולקרוא בכל שבת חצי פרשה¹⁶. לפי זה גם הכלל השני "מנו ועצרו" היה מקויים בהקפדה. והן לפי מנהגם של חכמי צרפת ואשכנז והן לפי מנהגם של חכמי ספרד הקפידו לקרוא את פרשת "במדבר" לפני חג השבועות. בימינו כידוע אין מקפידים לא על הכלל "סגרו ופסחו במעוברת" וגם לא על הכלל "מנו ועצרו" וזאת בעקבות תיקוניו של רבנו תם המובאים בהשלמות למחזור ויטרי.

1. תיקוניו של רבנו תם

ר' יעקב בן מאיר נכדו של רש"י, הידוע יותר בכינויו "רבנו תם", מפורסם בתקנותיו שנתקבלו והתפשטו בכל קהילות ישראל אך משום מה אין מזכירין את תקנותיו בנושא סידורן של פרשות השבוע. כפי שנראה להלן הרי רבנו תם הוא למעשה אביו ויוצרו של המנהג האחד, בשיבוץ של פרשות השבוע בלוח השנה, המקובל בימינו בכל קהילות ישראל.

רבנו תם הוא מרבתינו הצרפתים שהקפידו בתחילה לקרוא את פרשת "צו", לפני פסח גם בשנים מעוברות. אבל בעקבות קשריו עם חכמי ספרד למד להכיר גם את המנהגים השונים בסידורן של פרשות השבוע והוא החליט לאמץ את מנהגם של חכמי ספרד כפי שזה בא לידי ביטוי בספרו של ראב"ח ועם זאת הכניס בו שינויים קלים¹⁷. העיקרון שהנחה את רבנו תם היה שיש להמנע מחלוקת פרשות. לכן הוא קבל את המנהג הספרדי לפיו יקראו לפני פסח בשנים מעוברות את פרשת מצורע ומעתה לא יהיה צורך בחלוקת פרשות תצוה, כי תשא, ויקהל ופקודי, ומספר הפרשות בספר ויקרא יעמוד על עשר כפי שנהגו לחלק בבבל ובספרד. עם זאת הוא גם ביטל את המנהג הספרדי לחלק פרשה אחת לשתי שבתות בשנה מעוברת בה חל רה"ש ביום חמישי והורה שבשנה מעוברת בה חל רה"ש ביום חמישי יקראו לפני פסח את פרשת אחריימות ולא את פרשת מצורע.

וזה לשונו של ר' שמתה מויטרי על תיקוניו של רבנו תם: "ורבנו יעקב בן רבנא מאיר סידר בשנה פשוטה פקיד ופסח ובשנה מעוברת סגיר ופסח ובה"ש מעוברת ובה"ש מעוברת"¹⁸ אחרי קודם פסח וסימן פטיר ופסח או אחר ופסח"¹⁹.

16. לפי ראב"ח נהגו לחלק לשתיים אחת מהפרשות הבאות: וירא, משפטים או כייתשא. את שיטתו של ראב"ח ערכתי בסבלאות שהובאו בספרי "שערים ללוח העברי".

17. אחד השינויים היה לחבר את חקת ובלק במקום שלח וקרח.

18. "ה"ש מעוברת וה"ש מעוברת" – בדרך כלל מסמנים את קביעות השנה בשלש אותיות (האות הראשונה מציינת את היום בשבוע בו חל רה"ש; האות השנייה מציינת אם השנה חסרה, בסדרה, או שלמה והאות השלישית – היום בשבוע בו חל א' של פסח). למעשה אפשר להסתפק בשתי האותיות הראשונות בלבד אם מציינים ליד הסימן פשוטה או מעוברת. הסבר נוסף ראה בספרי "שערים" עמ' 43.

19. לשני הסימנים "פטיר ופסח" או "אחר ופסח" יש אותה משמעות: לקרוא את פרשת אחריימות לפני

פירוש הרברים הוא, שרבנו יעקב בן ר' מאיר (הוא רבנו תם) סידר שאת פרשת "צו" יקראו לפני פסח רק בשנים פשוטות ואילו בשנים מעוברות יקראו לפני פסח את פרשת מצורע, חוץ מאשר בשנים שסימני קביעותן הוא ה"ח מעוברת או ה"ש מעוברת (כלומר כאשר רה"ש ביום חמישי והשנה חסרה או שלמה) שאז יקראו לפני פסח את פרשת "אחרי מות".

איהקפדה על הכלל "סגרו ופסחו" גרר איהקפדה גם על הכלל של "מנו ועצרו" לפיו יש לקרוא לפני שבועות את פרשת במדבר. מעתה נקבע שאפשר יהיה לקרוא לפני שבועות גם את פרשת נשא.

תיקוניו של רבנו תם התקבלו מיד בכל קהילות ישראל באשכנז ובצרפת ומאוחר יותר התפשטו גם לקהילות הספרדים. ידוע לנו שבראשית המאה ה-14 הגיע הרא"ש מאשכנז לסולידו שבספרד שם הועמד בראש רבנות קאשטיליה. מן הסתם הוא הביא עמו את מנהגי הקריאה שהנהיג רבנו תם באשכנז ובצרפת והנהיגם בקהילות הספרדים. בנו של הרא"ש הוא רבנו יעקב בעל הטורים מביא להתפשטות תיקוניו של ר"ת בכל קהילות ישראל. בטור אורח חיים סימן תכ"ח מובאים המנהגים הנ"ל שהתקין רבנו תם ומרן ר' יוסף קארו העתיק מנהגים אלו ל"שלחן ערוך" שלו ובדרך זו הפכו תיקוניו של רבנו תם להיות קניין לכל קהילות ישראל.

ז. הפרדת "וילך" מ"נצבים" והעמדת מספר הפרשות על חמשים וארבע

העיקרון שהנחה את רבנו תם היה שאין לחלק פרשות ואכן בתיקוניו הוא הביא לביטול הצורך בחלוקת פרשות. ובכל זאת נותרה פרשה אחת שהכל נהגו לחלק אותה, הלא היא פרשת נצבים-וילך, שחילקו אותה לשתי שבתות כאשר רה"ש חל ביום שני או שלישי: את חציה הראשון קראו בשבת שלפני רה"ש ואת חציה השני מ"וילך משה" קראו בשבת שלאחרי רה"ש²⁰.

מהתוספות במגילה לא, ב (ר"ה קללות שבת"כ) ניתן להבין שאכן נערך דיון בנושא זה בבית מדרשו של רבנו נסים, שם הציגו את השאלה: "למה אנו מחלקים פרשת נצבים-וילך לשניים כשיש שתי שבתות בין ר"ה לסוכות ואין מחלקין מטות ומסעי שארוכות יותר". תשובת רבנו נסים היתה: "לפי שבאתם נצבים יש קללות שקלל (את) ישראל ורוצה לסיים קודם ר"ה"²¹. כלומר אם נפריד בין מטות ומסעי אזי יצא שנקרא את נצבים בשבת

פסח. בסימן "פסיר ופסח" יש למעשה משחק מלים: "פסיר" – בארמית מצה וזה מזכיר גם "פסירה" – מות. רוצה לומר: יש לקרוא את פרשת מות בני אהרן ואח"כ לחוג את פסח. לעומת זאת בסימן "אוחר ופסח" מתייחסים לפרשת "אחרי" (שהוא קיצור של אחרי מות) ושוב יהיה המובן לקרוא את פרשת "אחרי" ואח"כ לחוג את פסח.

20. הסימן שנתנו לכלל זה הוא "בג המלך – פת וילך" כאשר רה"ש (-המלך) חל ביום ב' או ביום ג' אזי פת (-חתוך והפרד) את "וילך" מ"נצבים".

21. בהמשך דוחים התוספות את ההסבר של רבנו נסים ומביאים את ההסבר המקובל היום: "לפי שאנו רוצים להפסיק ולקרות שבת אחת קודם רה"ש בפרשה שלא תהא מדברת בקללות כלל, שלא להסמיך הקללות לרה"ש ומסעם זה אנו קוראים במדבר סיני קודם עצרת כדי שלא להסמיך הקללות

שלאחרי רה"ש ואילו עפ"י תקנת עזרא יש לסיים את הקללות לפני רה"ש ש"תכלה שנה וקללותיה"²².

ראינו לעיל שרס"ג, ראב"ח וכן בכל מנהגי הספרדים מתייחסים לפרשות נצבים וילך כאל פרשה אחת אותה יש לחלק לשתיים (בשנים בהן חל א' של רה"ש ביום שני או שלישי) ולפי זה מניין הפרשות שבתורה הוא 53 (בגימטריא ג"ן). עתה לאחר תיקוניו של רבנו תם לפיהם אין מחלקים יותר פרשות הנה נמחק מהלקסיקון של פרשת השבוע המושג "לחלק פרשות" לפיכך החלו להתייחס אל פרשת נצבים וילך כאל שתי פרשות ומספר הפרשות בתורה הועמד על 54.

במקורות²³ מלפני שלש מאות שנה מוצאים עדיין את שירי השיטה לפיה נצבים וילך היא פרשה אחת אך עתה נוהגים הכל לציין את נצבים וילך כשתי פרשות נפרדות שמחברים אותן בשנים בהן חל רה"ש ביום חמישי או ביום שבת. להלן טבלה מסכמת לחיבור פרשות הנהוג בימינו בכל קהילות ישראל (המנהג האחד) בעקבות תיקוניו של רבנו תם:

י"קהל-פקודי תזריע-מצורע אחרי-קדושים בהר-בחקותי מטות-מסעי	בכל השנים הפשוטות הפרישית מחוברות יוצאים מהכלל: (1) בשנה שלמה בה חל פסח ביום א' אין מחברים את ויקהל ופקודי. (2) שנה בה חל פסח בשבת אין מחברים בא"י את בהר ובחקותי.	בכל השנים המעוברות הפרישות נפרדות ייצא מהכלל: בשנים בהן חל רה"ש בשבת או פסח ביום חמישי אין מפרידים בין מטות ומסעי. ובחו"ל אין מפרידים ביניהם גם כאשר פסח חל בשבת.
חקת-בלק	מחוברת בחו"ל בלבד בכל השנים בהן חל א' של פסח ביום חמישי	
נצבים-וילך	נפרדות רק בשנים בהן חל רה"ש (א' בתשרי) בימים שני או שלישי	

לפי הנ"ל ערוכים בימינו שיבוץ של הפרשות בלוח השנה. אבל יש בין אחב"י יוצאי תימן שנוהגים לחבר במקום מטות ומסעי את חוקת ובלק ואילו הדרדעים הנוהגים עפ"י רס"ג מעדיפים במקרה זה לחלק את שלש הפרשות קרח-חוקת-בלק לשתי שבתות (לעיל פרק ה)²⁴.

שבחוקתי לעצרת". ונוסיף כאן שבספר "מעשה הגאונים" עמ' 52, מובא המנהג לחלק את פרשת כיתצא שבספר דברים לשניים "וכי תידור נדר" – מתחיל לסדר שני, ולפי זה לא חילקו לעולם את נצבים וילך, ואם רה"ש חל ביום שני או שלישי אזי קראו בשבת שלפני רה"ש את פרשת כיתצא בהתאם לתקנת עזרא המקורית לפיה קוראים בשבת שלפני רה"ש את פרשת התוכחה שבספר דברים. 22. מגילה לא, ב. 23. בסידור התפילה הפרסי שערך שלמה טל וכן בתכלאים התימניים אין פרשת "וילך". פרשה זו נקראת בפיהם בדרך כלל "המחצית השניה של נצבים".

24. על מנהגים נוספים במחזור הקריאה השנתי ראה גם את מאמריו של הרב ד"ר חיים סימינס בסיני כרך ק"ג שבס-אדר תשמ"ט ובכרך ק"ו ניסן-אייר תש"נ וכן בספרי "שערים ללוח העברי" בעמ' 112 ואילך. כמו כן תמצא חומר רב ומעניין על מנהגי הקריאה בתורה בדורות הקודמים בספרו של דודי מו"ר הרב פרופ' ע"צ מלמד וצ"ל "פרקי מנהג והלכה" (הוצאת קרית ספר ירושלים).